

MUNKAHARMÓNIA A FORDÍTÁSSZOLGÁLTATÁSBAN, AVAGY A LEKTORÁLÁS ETIKAI KÉRDÉSEI

ROBIN EDINA

ELTE, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

E-mail: robin.edina@gmail.com

*„A világon egyetlen szenvedély sem érhet fel a mások
írásának megváltoztatásában rejlő gyönyörűséggel.”*

H. G. Wells

Work Harmony in Translation Services – the Ethical Dilemmas of Revision. One of the most important and most difficult dilemmas for translation students and practising revisers is to decide where the exact boundaries lay for the reviser's sphere of action. Where is the psychological or rather ethical threshold that a reviser should not step over if they want to do their job properly, not losing sight of the quality of the translated text, but in a collegial manner as well, respecting the translator's decisions? When discussing the principles of revision, Mossop (2001) emphasises that the reviser should not look for where they can, but rather where they need to intervene in the text. However, this decision is not an easy one to make, and preferential interventions may jeopardise the purpose of revision, unethical and unprofessional behaviour may lead to conflicts between reviser and translator, jeopardising the quality of the text itself. Therefore, the purpose of the present paper is to cast light on the source of the problems, then offer some guidelines for resolving disputes based on a theory of norms, objective research data on revision and a typology of revisional operations (Arthern 1991, Heltai 2004, Horváth 2011, Kis 2011, Robin 2015). The presented ideas will hopefully help both translators and revisers in their work, promoting harmony and cooperation in the joint purpose of producing quality translations.

Keywords: revision, ethics, work harmony, revisional operations, unnecessary interventions

1. Bevezetés

A fordítói szakma utóbbi évtizedekben bekövetkezett professzionalizálódásával örvendően módon megjelentek a fordítási szolgáltatásra vonatkozó minőségbiztosítási szabványok (EN 15038:2006, ISO 17100:2015), követendő irányt mutatva a munkafolyamatok megszervezéséhez és a nyelvi közvetítésben részt vevő munkatársak feladatainak meghatározáshoz. Rendelkezésünkre állnak a különféle szakmai szervezetek (ATA, AUSIT, MFTE) etikai kódexei is, amelyek célja, hogy a fordítók, tolmácsok és lektorok egységes szakmai normákat követve végezzék munkájukat, egyfajta erkölcsi iránytűt adva a megfelelő etikai magatartáshoz. A szabványok és a kódexek azonban kevés hang-

súlyt fektetnek a munkatársak *egymás közötti* együttműködésének kihívásaira, és noha az MFTE etikai kódexének¹ fő pontjai között szerepel a törvénytisztelet, szakmaiság, önképzés, felelősség, empátia, titoktartás, tisztesség, szakmai hírnév, szolidaritás és vitarendezés, mindezek elsősorban a megbízó és a fordító kapcsolatára vonatkoznak – ahogyan Chesterman (2001) jeromosi esküjében is –, és vajmi kevés gyakorlati kapaszkodót találunk a munkatársak közötti viták elkerüléséhez, valamint a konfliktusok barátságos rendezéséhez.

A fordítók elvárható szakmai kompetenciái között elsősorban a fordítási, nyelvi és szövegalkotási, információszerezési, kulturális, technikai, tárgyköri alkompetencia szerepel (Kiss 2018: 170), figyelmen kívül hagyva a fordítási folyamat résztvevőinek harmonikus együttműködését elősegítő empatikus készségeket. A fordítói kompetenciamodellek (PACTE 2003, EMT 2017) komponensei között szereplő interperszonális és perszonális alkompetencia is inkább a hivatásos nyelvi közvetítő saját fejlődésére és szakmaiságára, valamint a modern technológiákon alapuló kommunikáció és a közösségi média kompetens használatára helyezi a hangsúlyt a békés munkakapcsolatok helyett. Márpedig a fordításszolgáltatásban a minőségbiztosítás kulcsfontosságú feltétele többek között „az összehangolt csapatmunka és az asszertív, támogató munkahelyi környezet” is (Németh 2018: 173). Szükséges tehát azokat a kompetenciákat is számításba vennünk és fejlesztenünk – a gyakorlatban és a szakmában egyaránt –, amelyek szükségesek a felmerülő konfliktusok kezeléséhez, elsősorban a fordító és a fordítást ellenőrző lektor között, akik a legtöbbet dolgoznak a fordított szövegen.

A lektorálással foglalkozó szakirodalom sem fordít különösebb figyelmet a fordító és a lektor közötti ellentétekre és a megfelelő, hatékony konfliktuskezelésre, inkább a szakmai hűsége helyezi a hangsúlyt (Künzli 2007), hiányoznak továbbá az empatikus készségek a lektori kompetenciamodellekből is (Horváth 2011, Robert et al 2017). Ugyanakkor többen is óva intenek a túllektorálástól (Mossop 2001, Arthern 1991), vagyis a személyes preferenciák követésétől, mivel a szükségtelen beavatkozások veszélyeztetik a lektorálás valódi célját, az etikátlan viselkedés pedig konfliktushoz vezethet a fordító és a lektor között. A lektorképzésben, sőt a gyakorló lektorok számára is az egyik legfontosabb és egyben legnehezebb kérdés annak meghatározása, vajon hol rejlenek a lektor hatáskörének korlátai, hol van valójában az a „lélektani” határ, amelyet a lektor nem léphet át, ha etikusan akar eljárni munkája végzése során, de a fordított szöveg minőségét sem kívánja szem elől téveszteni. A jelen tanulmány célja, hogy a fordítástudományi szakirodalomra támaszkodva (Arthern 1991, Kis 2011, Heltai 2004, Horváth 2011, Robin 2015) megvilágítsa a konfliktusok forrását, és objektív, empirikus kutatások eredményeire támaszkodó érvekkel igyekezzen eligazodást adni a felmerülő döntési helyzetekben és a kollégák közötti konfliktusokban. A tanulmány gondolatai fordítóknak és lektoroknak egyaránt segítséget nyújthatnak, hogy a szakmához, hivatásos nyelvi

1 <https://mfte.hu/hu/mfte/etikai-kodex>

közvetítőkhöz illendő módon, egymás munkáját segítve járassanak el a vitás kérdésekben.

2. Szenvedélyek viharában

A lektor feladata, hogy a fordítás elkészülése után ellenőrizze és javítsa a szöveget a forrás- és a célnyelvi írásmű egybevetésével, nyelvhelyesség és stílus alapján, a mai élő nyelv követelményeit szem előtt tartva azzal a céllal, hogy a javítás eredményeként tartalmilag pontos, nyelviileg helyes, az eredeti szöveggel egyenértékű és a célnyelvi olvasók számára feldolgozható, nyomdakész szöveg jöjjön létre. Érdekes azonban felismernünk, hogy a lektorálás tulajdonképpen egy „kétélű kard”, vagyis kettős szerepet tölt be: egyrészt a célnyelvi szöveg hibáinak javítását és tökéletesítését szolgálja, hozzájárulva a fordítási folyamat sikeréhez, másrészt a továbbképzés eszközeként is funkcionálhat, hiszen a javítások alapján értékelést nyújthat a fordításról és a fordító munkájáról, és ilyen módon elősegítheti a szakmai fejlődését is, irányt mutatva a szükséges lépések megtételéhez.

E kettős célnak megfelelően a szakirodalom szerint a jó lektor diplomatikus, empátiás, türelmes, szerény, elfogadó, felelősségteljes, együttműködő (Horguelin–Pharand 2009), továbbá igazságos (Hansen 2009), valamint fejlett pedagógiai érzékkel rendelkezik (Rochard 2004), betöltve a mentor szerepét (Mohácsi-Gorove 2015), valamint tudatos döntések alapján végzi a munkáját, és nem az ösztönei alapján dolgozik, hanem a beavatkozásait mindig meg is tudja indokolni (Robin 2015). Sajnálatos módon a valóságban egészen más tulajdonságok szoktak eszünkbe jutni, amikor a lektor személyére gondolunk: egyszerűen a második szempár, aki átfutja a szöveget, az ismeretlen ismerős, akivel csak az internet jótékony homályán keresztül szoktunk találkozni; a mumus, akivel a fordítóhallgatókat riogatjuk; a rivális, akinek úgyszincs igaza, mi több, a megtorló, a bérgyilkos, a terrorista, aki porba tiporja a kollégáit vagy éppenséggel a szuperfordító, a mindentudó, sőt a hierarchia tetején tanyázó csúcsragadozó, akit mindig megillet az utolsó szó joga. Az ellentétes meglátások a fordítástudományi tanulmányokban is felbukkannak, Martin (2012) a lektorálás sötét oldaláról szólva kétégbe vonja, hogy egyáltalán érdemes-e lektoráltatni a fordított szöveget, hiszen túlságosan is sok kockázattal jár, többek között a kollégák közötti viszályok miatt. Hansen (2008) figyelmeztet rá, hogy a kollégáknak nem egymás szemében kell keresniük a „szálkát”, figyelmen kívül hagyva a „gerendát” a sajátjukban, mivel egyáltalán nem biztos, hogy a lektor egyben jobb fordító is, illetve hogy a fordító ért a lektoráláshoz. Mossop (2001) pedig óva int a szükségtelen lektori beavatkozásoktól, vagyis a túllektorálástól, ahogyan ezt már könyvének a címe is tükrözi:

~~Revising~~ Editing and ~~Editing~~ Revising for Translators

A fordító és a lektor között feszülő ellentét ténye és a vitákból eredő problémák veszélye vitathatatlan, de vajon mi valójában a „baj” a lektorálással? Kis (2011) szerint a fordítási folyamat több forrásból eredő emocionális hatások együttesének közepette történik. Ezek a hatások magából a fordítandó szövegből, valamint a fordító és a lektor szerepében rejlő különbségekből, valamint egymás munkájának meg nem értéséből fakadnak. A lektorálás többet foglal magába, mint amikor egy „másik szempár”, egy másik fordító pusztán átfutja a szöveget a fordítás elkészülése után – a lektor tevékenysége tudatos felkészülést és odafigyelést, speciális kompetenciákat igényel, hiszen más a feladata. A fordító és a lektor tevékenységének különbségeit Horváth (2011: 27) az alábbi táblázatban foglalja össze:

	Fordító	Lektor
Kiindulópont	Forrásnyelvi szöveg	Célnyelvi szöveg
Fő tevékenység	Szövegalkotás Ekvivalenciateremtés	Szövegértékelés Ekvivalencia-ellenőrzés
Stratégia	Lokális (mondatról mondatra) Alulról felfelé Mikroszint	Globális (teljes szöveg) Fentről lefelé Makroszint
Ellenőrzés módja	Önellenőrzés Elnéző, megbocsátó, hibavakság	Más ellenőrzése Saját nyelvhasználat erőltetése

1. táblázat: *A fordító és a lektor szerepének összevetése* (Horváth 2011)

A fenti táblázatban nyomon követhető, hogy a fordító és a lektor tevékenysége a hasonlóságok mellett több ponton is eltér egymástól. A lektor munkájához a célnyelvi szöveg szolgál alapul, amelyre már nem mikroszinten tekint, hanem felülről, a teljes szövegre összpontosítva. A legfontosabb különbség, amely a két tevékenység közös pontján, magán a szövegen fejt ki hatását, a lektorálásra jellemző célnyelvi és globális megközelítés. Ennek köszönhető, hogy a lektorra kevésbé hatnak negatív és pozitív interferenciával a forrásnyelvi szöveg jellemzői, ezért sokszor könnyebben megtalálja az idiomatikus szókapcsolatokat, észreveszi a szövegszinten jelentkező „anomáliákat” is, ilyen módon igyekszik megfelelni a befogadó igényeinek. A fordító viszont lokális megközelítéssel, mikroszinten ülteti át az eredeti szöveg jelentését a célnyelvre, ezért sokszor nem érzékeli a szövegszintű problémákat, és esetleg a lektor beavatkozásait is megkérdőjelezheti. Ugyanakkor a globálisan közelítő lektor sem minden esetben látja át a fordító lokálisan végrehajtott döntéseit, hiszen nem mélyed el a szövegben – éppen ezért előfordulhat, hogy a fordító jogosan emel kifogást egy-egy beavatkozás kapcsán. Érdemes tehát mindkét szakembernek szem előtt tartania szerepük sajátosságait és különbségeit, hogy megértsék és segítsék egymás munkáját, együttműködéssel oldva a feszültséget a kommunikáció sikere és az optimális minőség érdekében.

Fontos továbbá felismernünk, hogy nemcsak az autentikus szövegek megfogalmazása, hanem a fordítás is kreatív és alkotótevékenység, hiszen „a fordító minden egyes mondat lefordításakor számtalan választás előtt áll, tevékenységének eredménye – a célnyelvi szöveg – számtalan választás, számtalan döntés eredménye” (Klaudy 2004: 15). Következésképpen a fordító érzelmileg *pozitívan* kötődik a célnyelvi szöveghez, ezért elfogultság és hibavakság jellemezheti. A lektor azonban nem alkot új szöveget, hanem a már megfogalmazott írásműben hajt végre módosításokat, harmadlagos szövegalkotást végez (Horváth 2009), jelentősen kevesebb műveletet hajtva végre a fordítónál (Robin 2015). Nem új fordítási megoldásokat kínál, hanem ellenőriz, hibákat keres és javít, ebből eredően a szöveghez való viszonya is többnyire *negatív*. Mivel valaki más munkáját ellenőrzi, akár nehézséget is okozhat számára a fordító nyelvhasználatával való azonosulás, és saját stílusát erőltetheti a fordításra. Márpedig akkor kezdődnek a konfliktusok a kollégák között, amikor a lektor a szerepéből kilépve – mert nincs tisztában a korlátaival vagy fegyelmezetlen – nekilát újrafordítani a szöveget, preferenciális, szövegszinten sem indokolható módosításokat végezve, így összeütközésbe kerül a szövegéhez érzelmileg kötődő, hírnevére és szerzőségére kényes fordítóval. A szenvedélyek kollégák közötti vihara természetesen sokkal nagyobb intenzitással tombolhat az irodalmi műfajok esetében, amikor a fordító kreativitása nagyobb teret kap, éppen ezért erősebb a szöveghez fűződő érzelmi kötődése is, de nem hiányzik a szakfordítás kontextusából sem, amikor a fordítót gyakran nagyobb felelősség terheli.

A Kis (2011) által lektorbetegségnek nevezett fenti jelenség a kollégák közötti feszültségeken túl számos egyéb veszélyt is rejt magában, hiszen amikor a lektor ekvivalencia-ellenőrzés helyett szövegalkotásba kezd, mikroszinten kezd átváltásokat végezni, vagyis újrafordít, újabb lektorálást tesz szükségessé: ugyanolyan hibákat vihet ugyanis a szövegbe, mint a fordító, ráadásul egyáltalán nem biztos, hogy jobban képes átültetni a forrásszöveget a célnyelvre (Hansen 2009). A fordító munkájának értékelése is gyakorlatilag lehetetlenné válik, mivel a sok felesleges beavatkozás nem jelzésértékű a fordítás minőségét illetően, nem világlanak elő a valódi fordítási és nyelvhelyességi gondok. A túllektorálás ilyen módon a megbízó, illetve a fordításszolgáltató iroda felé is etikátlan magatartást eredményez, hiszen veszélybe kerül a szöveg minősége, sőt a lektorálás pedagógiai célja sem teljesül. Fontos tehát, hogy a lektor tisztában legyen a saját feladatával, és tiszteletben tartsa a fordító szerzőségét – elvégre szerzői jog² csupán a fordítót illeti meg, a lektort nem –, még ha arról a felhasználási vagy megbízói szerződésben kénytelen is hivatalosan lemondani, és beleegyezni a szövege módosításába. Kis (2011: 247) véleménye szerint „a fordítások többlépcsős tökéletesítésének lényeges momentuma a zavaró negatív emóciók kiküszöbölése”. A megoldáshoz pedig segítséget nyújthat a nyelvhelyességi szakirodalom és a lektorálás elmélete, azon belül is a lektori műveletek tipológiája.

2 „A mű egységének védelme: A szerző személyhez fűződő jogát sérti művének mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása vagy a mű más olyan megváltoztatása vagy a művel kapcsolatos más olyan visszaélés, amely a szerző becsületére vagy hírnevére sérelmes.” http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=41066

3. A lektorálás műveletei

A lektor feladatának fentebb ismertetett meghatározása rögtön rávilágít a tényre, hogy a lektorálás nem pusztán a fordítási, nyelvtani és helyesírási hibák javítására szorítkozik – jóllehet a fordító többnyire csak ezt várja el a lektortól –, ugyanakkor kétségkívül mindezek beletartoznak a lektorálás követelményeibe. A lektor a forrásnyelvi eredeti kommunikatív funkciójának és jellemzőinek figyelembevételével nem pusztán helyes, hanem a befogadók számára feldolgozható szöveget hoz létre, egyszerre „javítja” és „jobbítja”, vagyis tökéletesíti a fogalmazást, a célnyelvi igények szerint:

A szerkesztő és a lektor kapuőr, aki kijavítja a szöveget, hogy az megfeleljen a társadalom nyelvi és szövegalkotási szabályainak, valamint beteljesítse a kiadó céljait. A szerkesztő és a lektor ugyanakkor nyelvterapeuta is, aki jobbítja, vagyis tökéletesíti a megfogalmazást, hogy gondoskodjon a szöveg könnyebb feldolgozhatóságáról, szem előtt tartva az olvasó elvárásait. (Mossop 2001: 1)

A lektorálás meghatározásából továbbá az is kiviláglik, hogy lektornak munkavégzése során meg kell felelnie bizonyos elvárásoknak, akár „javítást”, akár „jobbítást” végez. A lektor munkájához elengedhetetlen a nyelvhelyességi szabályoknak és alternatívákat is kínáló normáknak, szakmai és olvasói elvárásoknak, magasabb szinten érvényesülő, szövegszintű kommunikációs stratégiáknak a pontos ismerete (Heltai 2004), hiszen nem saját szöveget alkot, hanem mások megfogalmazását módosítja, amit etikai alapon és a minőségbiztosítás érdekében nem tehet jól megalapozott indokok nélkül – másként kockáztatja, hogy helytelen vagy szükségtelen beavatkozásokkal ront, nem pedig javít a szöveg minőségén, a fordító munkájának értékelése is szinte lehetetlenné válik, sőt a kolléga szakmai fejlődését sem szolgálja, ha nem derül ki, milyen indokok alapján módosították a fordítását. A sikeres lektoráláshoz alapos célnyelvi felkészültségre van tehát szükség a hibák kiszűréséhez és javításához, továbbá a módosítások szakszerű indoklásához.

A lektori beavatkozások indoklásához segítséget nyújthat, ha a nyelvi szabályok, normák és szövegszintű, kommunikációs stratégiák megkülönböztetése alapján kategorizáljuk a műveleteket attól függően, milyen preskriptív erejű elvárást szolgálnak. A „javítás” kategóriájába tartoznak a kötelezően elvégzendő, szabálykövető műveletek, illetve a normákat követő, fakultatív módosítások, amelyek végrehajtása mellett a lektor több alternatíva mérlegelése után a szöveg sajátosságainak függvényében dönt. A fordítás „jobbítását” szolgáló módosítások ugyancsak fakultatívak, a lektor azonban azért hajtja végre őket, hogy a szöveg könnyen feldolgozható és az olvasók igényeinek megfelelő legyen. A lektori beavatkozások ilyen módon az alábbi műveleti kategóriákra oszthatók:

– *Szabálykövető*: kötelező lektori művelet, amelyre a nyelv morfológiai, szintaktikai, szemantikai és helyesírási szabályrendszere, szakmai konvenciói és a megbízás előírásai miatt van szükség. A beavatkozás elvégzése nélkül nem kapnánk helyes, a forrásnyelvi eredetinek és a célnyelv szabályrendszerének megfelelő szöveget.

– *Normakövető*: nyelvhasználati sajátosságokon, nyelvszokásokon alapuló, fakultatív lektorálási művelet. A célnyelvi szöveget ellenőrző lektornak van választási lehetősége, hogy elvégzi-e a beavatkozást, amely nélkül a szöveg nem felelne meg teljes mértékben a célnyelv normáinak, csupán „kvázi helyesnek” (Klaudy, 1994) minősülne.

– *Stratégiakövető*: fakultatív lektori művelet, amellyel a lektor a közlés kontextusából merítve törekszik az üzenet egyértelműsítésére, a szöveg teljes egészét szem előtt tartva igyekszik megkönnyíteni az információ feldolgozhatóságát, valamint hozzájárulni a kommunikáció sikeréhez és a kontextuális hatás megőrzéséhez.

Az első két kategóriába tartozó beavatkozások meghatározása és indoklása viszonylag egyszerű, ahogyan a háttérükben álló nyelvhasználati szabályok és normák azonosítása sem ütközik nagyobb nehézségekbe, hiszen a helyesírási és a nyelvhelyességi szakirodalom eligazodást nyújt közöttük. A *szabálykövető* módosítások nélkül helytelen célnyelvi megfogalmazást, elfogadhatatlan szöveget kapnánk, így a lektornak el kell végeznie, míg a fordítónak el kell fogadnia őket. Az alábbi példa egy félrefordítás szükség-szerű javítását illusztrálja: a fordító félreértelmezte az eredeti szöveget, hibát eredményezve a fordításban, a lektor azonban helyesbítette a jelentést.

- (1) Eredeti: [...] A barque, in the same part of the sea, would have seen her two hours later **if the Ingrid Linde had kept her course.**
- (1a) Fordítói: Két órával később, ugyanezen a tengersizakason, egy bárkáról látni kellett volna, **hogyan az Ingrid Linde tartja-e az útirányát.**
- (1b) Lektori: Két órával később – ugyanezen a tengersizakason – egy bárkáról szintén látniuk kellett volna az Ingrid Linde-t, **ha az tartotta az útirányát.**

Hasonlóképpen az alábbi példában a lektor a nyelvtani szabályokat követve javította a fordító által ejtett hibát a magyarról angol nyelvre fordított célnyelvi szakszövegben. A javítás szükségszerű és a szakirodalom segítségével indokolható, éppen ezért a lektori művelet jogosságához nem férhet semmi kétség.

- (2) Eredeti: A szerződést bármely fél **három hónapos** felmondási idővel felmondhatja.
- (2a) Fordítói: The contract may be terminated by each Party by giving **3-month's notice.**
- (2b) Lektori: The contract may be terminated by each Party by giving **3-months notice.**

A fakultatív *normakövető* műveletek meghatározásában segíthet Heltai (2004) megállapítása, aki a normát alternatív nyelvi formákat is megengedő és a szabályoknál kisebb preskriptív erővel rendelkező, szokásos nyelvhasználatként értelmezi. Az alábbiakban normakövető lektori műveletre látunk példát: a fordított szöveg nyelvtanilag és lexikailag sem tekinthető helytelennek, félrefordítást sem tartalmaz, ugyanakkor a lektor

javítása közelebb hozta a megfogalmazást a szokásos magyar nyelvhasználathoz, amely előnyben részesíti a ragokat a terjengős névutókkal szemben.

- (3) Eredeti: [...] what we aim to provide **for our customers and partners** [...]
- (3a) Fordítói: [...] mit szeretnénk nyújtani **ügyfeleink és partnereink számára**.
- (3b) Lektor: [...] mit szeretnénk nyújtani **ügyfeleinknek és partnereinknek**.

A negyedik példában a fordító követte a forrásnyelvi szöveg szerkezetét a jelentés magyarról angolra történő átültetése során, nyelvtanilag hibátlan megfogalmazást hozva létre. Ám a lektor módosította a mondat szerkezetet, és az értelmi hangsúly kiemelésére alárendelő szerkezetet, úgynevezett *cleft* megoldást alkalmazott.

- (4) Eredeti: **Főként tapasztalt fordítók** értenek az alkalmazásukhoz.
- (4a) Fordítói: **Mainly experienced translators** know how to apply them.
- (4b) Lektor: **It is mainly experienced translators** who know how to apply them.

A lektor a fentiekben normakövető műveletet hajtott végre, hiszen az angol többnyire a vonatkozó mellékmondatot használó szerkesztésmódot részesíti előnyben, főleg írásban, ahol nem segíthet az intonáció a hangsúlyos mondatrészek kiemelésében. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a fordító megfogalmazása sem volt helytelen. Nem nyelvtani szabályokat sértő hiba javításáról van tehát szó, hanem a szokásos nyelvhasználatnak megfelelőbb alternatíva alkalmazásáról. Ilyen esetekben is segítséget nyújt a nyelvhelyességi szakirodalom, amelyre hivatkozva a lektor indokolhatja döntését, és amely alapján a fordító is beláthatja a választás célszerűségét.

Ám a magasabb szinteken bonyolultabbá válik a helyzet, mivel a szövegalkotási stratégiák már nehezebben meghatározhatók (Heltai 2004: 416), így a hozzájuk kapcsolódó stratégiakövető beavatkozások is mélyebb megfontolást igényelnek. A lektor stilisztikai, strukturális és tartalmi szerkesztést végez, amennyiben szövegszintű eltolódások mutatkoznak a fordításban a forrásnyelvi szöveghez képest, illetve az eredetileg is célnyelven keletkezett írásokhoz viszonyítva, valamint ha a befogadók elvárásainak kívánva megfelelni, igyekszik betartani az egyértelműség, feldolgozhatóság, relevancia és nyelvi gazdaságosság elvét. Valószínűleg a *stratégiakövető* beavatkozások azonosítása okozhatja a legnagyobb kihívást, mivel a másik két kategóriába tartozó beavatkozásokhoz képest több változatosságot mutatnak, és egyedi megoldásokat tükröznek. Meghatározásukhoz nem nyújtanak segítséget a helyesírási és nyelvművelő szabályzatok, ezért a fordító számára – aki mikroszinten és lokálisan közelít a szöveghez – sokszor érthetetlennek és indokolatlannak tűnnek. Alkalmazásukkor azonban a lektorok szövegszintű stratégiákat követnek, amelyek mindig éppen az adott szövegben, az adott kommunikációs helyzetnek megfelelően érvényesülnek: optimalizálják a grammatikai és a lexikai redundanciát, kiegyensúlyozva az információterhet, gazdagítják a szókincset, és maximális kontextuális

hatásra törekednek (Robin 2015). A leggyakoribb stratégiakövető lektori műveletekre láthatunk példákat az alábbiakban.

- (5) Eredeti: It was growing colder **when I left the woods behind.**
 (5a) Fordítói: Egyre hidegebb lett, **amikor elhagytam az erdőt** [...]
 (5b) Lektori: **Miután elhagytam az erdőt**, egyre hidegebbre fordult az idő [...]

A fenti példában a fordító szorosan követte az eredeti szöveg szerkesztését, megőrizve a tagmondatok sorrendjét, míg a lektor grammatikai áthelyezéssel kronológiai sorrendbe állította az eseményeket, nagyobb hangsúlyt adva a logikai kapcsolódási pontoknak, elősegítve a feldolgozást. A következő példában ugyancsak stratégiakövető beavatkozásnak lehetünk tanúi: a lektor nem szabályoknak vagy normáknak engedelmeskedett, amikor a mellékmondatot megszüntetve nominális szerkezetre váltott: művelete csökkentette a felesleges grammatikai redundanciát, megkönnyítve a feldolgozást.

- (6) Eredeti: [...] satisfying all demands in order **to ensure customer success.**
 (6a) Fordítói: [...] amely minden igényt kielégít, **hogyan garantált legyen az üzleti sikere.**
 (6b) Lektori: [...] amely **az ügyfelei sikereinek érdekében** minden igényt kielégít.

A hetedik mondat éppen az ellenkezőjére mutat példát, ékesen bizonyítva, hogy a stratégiák mindig az adott szövegtől és kommunikációs helyzetétől függenek, így gyakran ellentétes tendenciáknak is tanúi lehetünk. Az alábbi példában ugyanis a lektor a fordító forrásnyelvi szöveget követő, tömörített, jelentéssűrítő szószerkezetet tartalmazó – egyébként helyesírásilag és nyelvtanilag is kifogástalan – megfogalmazását bontotta ki a könnyebb feldolgozhatóság érdekében.

- (7) Eredeti: These are key factors in **customer-service provider** relationships.
 (7a) Fordítói: Ezek kulcsfontosságú tényezők **az ügyfél-szolgáltató** kapcsolatban.
 (7b) Lektori: Ezek kulcsfontosságú tényezők **az ügyfél és a szolgáltató** kapcsolatában.

Míg a következő mondatban a lektor egyenesen a fentebb ismertetett nyelvi normának ellentmondó megoldást választott: a fordító által helyesen használt ragok helyett terjedősebb névutót toldott be a szövegbe. Stratégiakövető művelet lehet tehát a szándékos normaszegés is; indoklásként a fordítói változat egy kissé komikus hangzása szolgálhat, ami a ragok rímeléséből fakad (vállalkozásnak – kínálnak). Egy efféle szövegfüggő jelenség is okot adhat a lektori beavatkozásra, jóllehet a fordító nyilvánvalóan nem követett el hibát – nem is lehet ezért hibajavításként értékelni a stratégiakövető módosításokat, ahogyan preferenciális, szükségtelen beavatkozásként sem.

- (8) Eredeti: The new generation of trucks offer unique opportunities **for all business enterprises**.
- (8a) Fordítói: Az új generációs tehergépkocsik minden **vállalkozásnak** egyedi lehetőségeket kínálnak.
- (8b) Lektorai: Az új generációs tehergépkocsik minden **vállalkozás számára** egyedi lehetőségeket kínálnak.

Arthern (1987: 19) a lektorálás során alkalmazott beavatkozások osztályozásakor formális és tartalmi hibák szükségyszerű javításáról, valamint az olvashatóság elősegítéséről beszél, elkülönítve a szükségtelen módosításokat. Az efféle lektori műveletek olyan szavakat vagy szórendet módosító beavatkozásokat takarnak, amelyek nem teszik értelmezhetőbbé a jelentést, még a szöveg stílusán sem javítanak. Arthern meghatározása alapján az alábbiak szerint illeszthetjük be a szükségtelen beavatkozásokat a műveleti tipológiába:

– *Preferenciakövető*: szükségtelen lektori beavatkozás, amely nem teszi helyesebbé, sem befogadhatóbbá, stilisztikailag elfogadhatóbbá vagy feldolgozhatóbbá a szöveget; csupán az egyéni ízlés motiválja őket, így nincsenek semmiféle hatással a szövegre.³

Szükségtelen, preferenciális beavatkozásra látunk példát az alábbi mondatban, ahol a megfogalmazás redundanciájának szövegszinten indokolható, a mellékmondat kiiktatásával végrehajtott csökkentése mellett egy szinonimacserére is sor került. A cserét azonban semmi sem indokolja, nem lett általa helyesebb vagy pontosabb a jelentés, még csak színesebbé sem vált a megfogalmazás.

- (9) Eredeti: [...] and that included anything **curious** or unnatural in any way.
- (9a) Fordítói: [...] ezek között szerepel mindaz, ami **furcsa** vagy bármilyen formában természetellenes.
- (9b) Lektorai: [...] többek között a **szokatlan** vagy bármilyen formában természetellenes jelenségekről.

A műveleti tipológia tudatosítása segítségül szolgálhat a lektoroknak, nehogy a túllektorálás útvesztőjébe tévedjenek. Amennyiben meg tudják különböztetni szabályokat, normákat, stratégiákat és egyéni ízlésüket követő beavatkozásait, könnyebben meg tudják indokolni döntéseiket, objektív és árnyalt értékelést nyújthatnak a fordítók munkájáról, elsősorban a tényleges hibákra szorítkozva, segítséget nyújtva a fejlődésükhöz. A szöveg módosításainak megtárgyalásakor kialakuló vita esetén pedig képesek belátni, amikor csak a szöveg „jobbítását” szolgáló alternatív megoldásokról van szó, és

3 A lektorálás műveleti tipológiájáról és a lektori beavatkozásokat motiváló szabályokról, normákról és stratégiákról lásd bővebben: Robin (2018).

nem tényleges hibákról. Így akár nyugodtan figyelembe is veheti a fordító választását, amennyiben ragaszkodik hozzájuk, és elfogadhatja esetleges kompromisszumos javaslatait – tiszteletben tartva a fordító szerzőségét –, hiszen ezek nem kulcsfontosságú tényezők a szöveg minősége szempontjából. Másrészt a fordító számára is könnyebb elfogadni a lektor módosításait, ha tisztában van vele, hogy nem minden lektori beavatkozás rejt valódi hibát – és egyben megtorlást –, sőt továbbra is hozhat döntéseket a saját szövegével kapcsolatban. Kiváló lehetőséget ad a fejlődésre és együttműködésre, amikor a lektor differenciált visszajelzést ad a fordítónak, elkülöníti a tényleges hibák javítását szolgáló szabálykövető és normakövető beavatkozásokat a javaslatoktól, ahogyan az alábbi 1. ábrán látható, és a fordítóra bízta a döntést az alternatívák közötti választásban.

Először is az **ügynevezett elmaradott területekről** beszélhetünk. Ide tartoznak azok az országok, amelyek káoszba süllyedtek az elmúlt negyed évszázadban, és azok, amelyek követték őket ezen az úton. Samuel P. Huntington már a 90-es években rámutatott arra, hogy felfordulás **terjedt el** a határmenti övezetekben a civilizációk között. A rákövetkező években Robert D. Kaplan még pontosabban írt a „közéleke anarchia” fogalmáról. A 9/11 terrortámadás az Egyesült Államok ellen, amelynek elkövetői részben problémás területekről jöttek, felhívta a világ vezetőinek figyelmét a stratégiai fenyegetésre, **amelyet ezek a területek jelentenek**. Az arab tavasz 2011-es felkelései, valamint **az olyan** történések, mint a bengázi terrortámadás, mind arra figyelmeztettek, hogy a káosz terjed, ahelyett, hogy csökkenne, és ez hűs éven belül a világ állandó elemévé vált.

A *Foreign Policy* című folyóirat évek óta elkészíti a „Failed States Indexet” (FSI) — később „Fragile States Indexnek” nevezték —, amely felsorolja az országokat, ahol a kormány és a társadalom nem működik, vagy csak nagyon gyengén. A 2013-as index szerint ebbe a kategóriába 178-ból legalább 60 ország sorolható. Más szóval, háromból egy.

törölt: N

[ER3] megjegyzést írt: Az eredeti szövegben itt egy kreatív, tulajdonnévi szóalkotás állt. A fordítás során általánosan fordítást választottak, ami teljesen elfogadható megoldás, (hár veszteséggel jár). Akkor viszont el kellene hagyni az „ügynevezett” kifejezést, hiszen nem nevezetek „ügy” semmit ☹️

[ER4] megjegyzést írt: támadt? vagy: elterjedt a zűrzavar?

[ER5] megjegyzést írt: Ezt javasolnám magyarosan feloldani.

törölt: -

[ER6] megjegyzést írt: Ezt érdemes lenne jelzős szerkezetű alakítani, hogy ne legyen két vonatkozó mellékmondat egy mondatban.

[ER7] megjegyzést írt: Magyar?

1. ábra: Példa a differenciált lektori visszajelzésre

4. Munkaharmónia

A kollégák közti hatékony kommunikáció jelentősen hozzájárul a fordítási szolgáltatás minőségének biztosításához, hiszen a jó szöveg előállításához elengedhetetlen a fordítói csapat munkaharmóniája. „Ennek kiemelkedő része az *egymás iránti szakmai bizalom*, valamint *egymás tisztelete*, amely a közös munkához – amely nem nélkülözheti a kritikai elemet sem – elengedhetetlen” (Németh 2018: 184). Megfogalmazhatunk tehát egyfajta *bizalmi elvet*, amely alapul szolgálhat a fordítás résztvevői közötti együttműködéshez: minden érintett fél tudása legjavát nyújtva végzi a feladatát, elősegítve a kollégák munkavégzését is, és saját érdekeit félretéve minden erejével törekszik, hogy a munka során ne történjen „baleset”. A közlekedési kontextushoz hasonlóan így mindenki számíthat rá, hogy a kollégái is betartják az együttműködés szabályait.

Nem szükséges tehát tartani az egymás közötti kommunikációtól. Gyakori jelenség ugyanis, hogy a lektor nem egyeztet a fordítóval, és a projektmenedzser sem szorgal-

mazza az együttműködést, mivel tart az esetleges konfliktusoktól. Sajnálatos módon az ISO 17100:2015 szabvány is csupán annyit szab meg, hogy a célnyelvi tartalom minőségét befolyásoló összes hibát ki kell javítani, és ezt a folyamatot addig kell ismételni, amíg a lektor és fordításszolgáltató is elégedett nem lesz. A fordító elégedettségéről szó sem esik, márpedig senki sem ismerheti nála behatóbban a fordított szöveget. A minőségbiztosítás lényeges momentuma tehát, hogy a fordító lehetőséget kapjon a lektori műveletek validálására és a lektorral történő kommunikációra. Elvégre a lektor is tévedhet; újabb hiba csúszhat a szövegbe, ha a helytelen megoldást választ, vagy figyelmetlenül újabb hibát vét. Ilyenkor a fordító kiszűrheti a lektor tévedéseit, és lehetőség nyílik az esetleg a szövegben maradt hibák javítására is – az egyeztetés a megoldatlan problémák fórumaként funkcionálhat. A validálással, vagyis a fordító és a lektor közötti együttműködéssel biztosítható a felelősségvállalás is: együttesen tudnak felelni a fordított szöveg minőségéért. Nem várható el kizárólagos felelősségvállalás a fordító részéről, amennyiben nem kap lehetőséget a lektorálás validálására, ugyanakkor a lektor sem fogja soha olyan behatóan ismerni a szöveget, mint a fordító – együttesen, feladatuknak megfelelő kompetenciájuk közös kamatoztatásával azonban kiegészíthetik egymást. Nem utolsósorban pedig a fordító fontos szerepet tölthet be a lektor munkájának értékelésében, hiszen visszajelzésre és értékelésre a lektornak is szüksége van szakmai fejlődése érdekében.

A kollégák közötti asszertív és konstruktív kommunikáció alapjául szolgál a lektori műveletek ismerete és tudatos alkalmazása, amely megvilágítja, hol van helye alternatíváknak, és hol szükséges feltétlenül egy-egy lektori beavatkozás, valamint a nyelvhezlyességi szakirodalom figyelembevételére és tiszteletben tartása. Utóbbi sajnos nem minden esetben egyértelmű, gyakran még a szakemberek többsége is csupán a szabályokat hajlandó elismerni, ügyet sem vetve a nyelvben érvényesülő normákra és szövegépítő sajátosságokra. A lektornak továbbá ügyelnie kell rá, hogy kommunikációja során objektív indokokra és empátiára törekedjen a szövegéhez érthető módon érzelmileg kötődő fordítóval szemben, illetve nyitott legyen a fordító észrevételeire. Sajnálatosan csekély empátiáról tanúskodik az alábbiakban nyomon követhető kommunikációban a lektor válsza:

- (10a) Fordítói: Még ha saját elmondása szerint túlságosan öreg volt is már, hogy gondoskodni tudjon **egy saját kutyáról**.
- (10b) Lektori: Még ha saját elmondása szerint túlságosan öreg volt is már, hogy gondoskodni tudjon **egy saját kis jószágról**.

Fordító: *Úgy hangzik, mintha tanyasi jószágról volna szó ☺. Legyen inkább „állat”.*

Lektor: *A jószág korántsem csak tanyasi állatok gyűjtőneve. Kedveskedésre is gyakran használják a szót. **Marad.***

Szakmailag érettebb és felelősebb hozzáállásnak lehetünk azonban a tanúi a következő példában, ahol a fordító stilisztikai szempontokra hivatkozva kér módosítást, nem hiba, hanem egy jobb alternatíva választása okán, és kompromisszumot ajánl.

A lektor pedig a fordító észrevételére nyitottan fogadja a fordító javaslatát, kedvesen és beismerően reagál, nem tagadja a probléma tényét, végül elfogadva a felvetett kompromisszumot – ilyen módon megvalósul a szöveg minőségének javítása és a kollegák közötti munkaharmónia is.

(11a) Fordítói: [...] szembeszálljanak az **alkalmatlan** betolakodóval.

(11b) Lektori: [...] szembeszálljanak az **alkalmatlankodó** betolakodóval.

Fordító: *Két melléknévi igenévi forma egymás mellett egy kicsit ügyetlen. Legyen inkább hívatlan betolakodó?*

Lektor: *Tényleg van benne valami mesehős feeling ☺ Cseréltem.*

(11c) Végleges: [...] szembeszálljanak a **hívatlan** betolakodóval.

A lektorálás elsődleges céljának számító szövegminőség, sőt a munkaharmónia szempontjából is lényeges momentum, hogy a lektornak szükséges elfogadnia, amikor tévedésen kapják. Sokkal nagyobbat zuhan ugyanis a presztízszünk, ha tagadjuk a nyilvánvaló hibát, mint amikor beismerjük a tévedésünket, és a szakirodalom vagy az objektív érv előtt meghajolva korrigáljuk a saját hibánkat, ahogyan az utolsó egyeztetési példában is látható.

(11a) Fordítói: [...] rajtakaptam, amint éppen **a két kezemet** bámulja. Gyorsan összefűztem őket a hátam mögött.

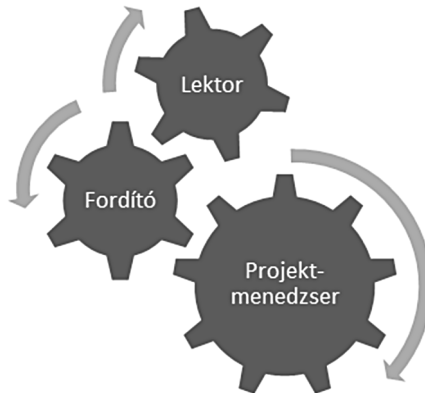
(11b) Lektori: [...] rajtakaptam, amint éppen **a két kézfejemet** bámulja. Gyorsan összefűztem őket a hátam mögött.

Fordító: *Az őket itt a kézfejemre utal, amit viszont nem szoktunk összefűzni. Talán mégis jobb lenne a kezemet szót meghagyni.*

Lektor: *Jogos.*

(11c) Végleges: [...] rajtakaptam, amint éppen **a két kezemet** bámulja.

A munkaharmónia megvalósításához mindenképpen szükséges felismernünk, hogy a fordítás folyamatának résztvevői nem hierarchikus kapcsolatban állnak egymással: mindenki a feladatának megfelelő kompetenciákkal rendelkezik, ezek pedig gyakran átfedik és *kiegészítik* egymást, ahogyan a szabványok és a kompetenciamodellek is tanúsítják. Ilyen módon *nem rivális*, inkább egymást is segítő kompetenciákról van szó. Legjobban egy fogaskerekkel működő gépezettel illusztrálhatnánk a tevékenységet, amelynek mindnyájan egyaránt részesei vagyunk, ahogyan alább a 2. ábra mutatja, sőt még több fogaskerékkel – terminológussal, tördelővel, korrektorral – is gyarapíthatjuk a sort. A sikerünk záloga pedig a kölcsönös tisztelet és szakértelmen alapuló harmonikus „együtt” működés.

2. ábra: Szerepek és kompetenciák összefüggő gépezete

5. Összefoglalás

A jelen tanulmány célja az volt, hogy megvilágítsa a fordító és a lektor között előforduló viták és konfliktusok forrását, gyakorlati útmutatást nyújtva a harmonikus együttműködés megteremtéséhez, hogy az okokat és megoldásokat ismerve hatékonyabban tudjuk kezelni a felmerülő helyzeteket. Hiszen a fordított szöveg tökéletesítéséhez és a fordítási szolgáltatás minőségének biztosításához elengedhetetlen a folyamat résztvevőinek munkaharmóniája (Kis 2011). Fontos tehát felismernünk, hogy szakmai küldetésünk nem egymás legyőzésében rejlik. Célunk a kommunikáció korlátainak megdöntése és a megértés elősegítése nyelvek és kultúrák között, amit utolsó lehetőségünkig végzünk. Ebben a küzdelemben a nyelvi akadályok és a félreértések jelentik számunkra az ellenséget, nem pedig a kollégáink, munkatársaink, vagyis a fordítási folyamat többi résztvevője, akik valójában a szövetségeseink a harcban – minden lektor számára elsősorban a fordító, és ez fordítva is így igaz. Fegyvereink között szerepelnek a szakmai kompetenciáink, fejlett empátiánk – nem pedig a saját szakmai presztízszünk és büszkeségünk –, valamint a munkavégzésben tanúsított tudatosságunk és a szakirodalomban való jártasságunk. Amennyiben sikerül magunkévá tenni ezt a megközelítést, gondoskodhatunk róla, hogy a mások szövegének megváltoztatása ne csupán a lektornak, hanem a fordítási folyamat minden résztvevőjének gyönyörűséget okozzon.

Irodalom

Arthern, Peter 1991. Quality by numbers: Assessing revision and translation. In: *Proceedings of the Fifth Conference of the Institute of Translation and Interpreting*. London: Aslib, The Association for Information Management. 85–91.

- Chesterman, Andrew 2001. Proposal for a Hieronymic Oath. *The Translator* Vol. 7. No 2. 139–154.
- EMT (European Masters in Translation) 2017. Competence Framework 2017. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competence_fw_2017_en_web.pdf
- Hansen, Gyde 2009. The Speck in Your Brother's Eye – the Beam in Your Own. Quality Management in Translation and Revision. In: Hansen, Gyde – Chesterman, Andrew – Gerzmisch-Arbogast, Heidrun (eds.) *Efforts and Models in Interpreting and Translation Research. A Tribute to Daniel Gile*. Amsterdam: John Benjamins. 255–280.
- Heltai Pál 2004. A fordító és a nyelvi normák I. *Magyar Nyelvőr* 128. évf. 4. szám. 407–434.
- Horguelin, Paul A. – Pharand, Michelle 2009. *Pratique de la révision*. Montréal: Linguattech.
- Horváth Péter Iván 2011. *A szakfordítások lektorálása. Elmélet és gyakorlat*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 117.
- Kis Ádám 2011. Könyvszövegek fordításának ellenőrzése, avagy szövegiszonyok a szakkönyvfordításban. In: Boda István Károly – Mónos Katalin (szerk.) *Az alkalmazott nyelvészet ma: innováció, technológia, tradíció*. A XX. MANYE-kongresszus előadásai. Budapest–Debrecen: Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete és Debreceni Egyetem. Vol. 7. 242–247.
- Kiss Adrienn 2018. A fordító és a fordítás értékelésének szempontjai az OFFI Zrt. hiteles fordítási gyakorlatában. In: Hilóczki Ágnes – Fischer Márta – Szabó Csilla *Fókuszban a fordítás értékelése*. Budapest: OFFI, BME GTK. 163–172.
- Klaudy Kinga 2004. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Künzli, Alexander 2007. The ethical dimension of translation revision. An empirical study. *The Journal of Specialised Translation* No. 8. 42–55.
- Martin, Charles 2012. The Dark Side of Translation Revision. *Translation Journal* Vol. 16. No. 1.
- Mohácsi-Gooove Anna 2014. A minőség fogalma a fordítástudományban és a lektorálás mint minőségbiztosítási garancia. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE.
- Mossop, Brian 2001. *Revising and Editing for Translators*. Amsterdam: Benjamins.
- Németh Gabriella 2018. A fordítói, lektori és vezetői munka jelentősége az OFFI minősítő rendszereiben. In: Hilóczki Ágnes – Fischer Márta – Szabó Csilla *Fókuszban a fordítás értékelése*. Budapest: OFFI, BME GTK. 173–188.
- PACTE 2003. Investigating Translation Competence: Conceptual and methodological issues. *Meta: Translators' Journal* Vol. 50. No. 2. 611–618.
- Robert, Isabelle S. – Remael, Aline – Ureel, Jim 2017. Towards a Model of Translation Revision Competence. *The Interpreter and Translator Trainer* Vol. 11. No. 2. 1–19.
- Robin Edina 2015. A fordító mint lektor. In: Horváth Ildikó (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 35–46.
- Robin Edina 2018. A lektorálás műveleti tipológiája – a javítás és jobbítás kategóriái. *Modern Nyelvoktatás* XXIV. évf. 2–3. szám. 88–101.
- Prioux, René – Rochard, Michel 2007. Économie de la révision dans une organisation internationale: le cas de l'OCDE. *JoSTrans. The Journal of Specialised Translation*. Issue 8. 21–41.